

Józef Dębiński

O druhu ks. Antonim Bogdańskim i harcerstwie na Kujawach wschodnich i w ziemi dobrzyńskiej

Studia Włocławskie 7, 397-406

2004

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. JÓZEF DĘBIŃSKI

O DRUHU KS. ANTONIM BOGDAŃSKIM I HARCERSTWIE NA KUJAWACH WSCHODNICH I W ZIEMI DOBRZYŃSKIEJ

Na ziemiach polskich pierwsze organizacje skautowskie zaczęły powstawać w 1911 r. w Małopolsce, a później w Kongresówce, Wielkopolsce i na Litwie. Pionierem tego ruchu w Polsce, przemianowanego później na harcerstwo, był działający we Lwowie druh Andrzej Małkowski.¹

Głównym zadaniem harcerstwa było podtrzymywanie wśród młodzieży idei niepodległej Polski. Hasło harcerskie „ad astra” (wzwyż) mobilizowało do zdobywania doskonałości poprzez ciągłą pracę nad kształtowaniem umysłu, serca, woli oraz rozwój sprawności fizycznej. Podstawowym prawem dla harcerzy stała się prawda i wierność.²

Jednak dopiero w wolnej Polsce organizacje harcerskie zaczęły rozwijać się w pełni; głównym ich protektorem był naczelnik państwa Józef Piłsudski, a przewodniczącym Związku Harcerstwa Polskiego i naczelnikiem Rady Harcerstwa oraz harcerzem naczelnym – gen. broni Józef Haller. Nad całością, powołanego 2 listopada 1918 r., Ogólnopolskiego Związku Harcerstwa Polskiego czuwała istniejąca przy Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, a składająca się z 25 osób, Komisja do Spraw Harcerstwa.³

Na czele całego Związku Harcerstwa Polskiego, jako najwyższa władza ustawodawcza, stał Walny Zjazd wszystkich związków czynnych, natomiast władzę wykonawczą sprawowało Naczelnictwo ZHP, przy którym istniały: Główna Kwatera Żeńska, Główna Kwatera Męska, Referat Starszego Harcerstwa i Referat Przyjaciół Harcerstwa.⁴

W podziale administracyjnym jednostką zasadniczą była drużyna składająca się z 40-60 harcerzy, która dzieliła się na plutony lub zastępy po 8-10 druhów, z zastępowym na czele. Kilka drużyn tworzyło hufiec, a kilka hufców wchodziło w skład chorągwi (okręgu lub hufca samodzielnego). Na początku lat dwudziestych XX w. było w Polsce siedem chorągwi (oddziałów), dziesięć okręgów i sześć hufców samodzielnych.⁵ Organem prasowym był dla harcerskiego kierownictwa kwartalnik „Harc mistrz”, dla młodzieży żeńskiej „Har-

cerka”, a dla młodzieży męskiej „Harcerz”. Od 1922 r. wychodziło jedno pismo „Ognisko”. Warto pamiętać, że ZHP przynależał do Międzynarodowego Biura Skautów i stanowił pod względem liczebności 1/3 organizacji skautingu światowego.⁶

* * *

Ideale harcerstwa już wcześniej znalazły swoich propagatorów we Włocławku. Ich inspiratorką była organizacja Młodzieży Niepodległościowej ze swoim pismem „Pobudka”,⁷ która działała niezależnie od podobnego ruchu scentralizowanego w Sekcji Koronnej Młodzieży Narodowej i w jej Komitecie Centralnym w Warszawie.⁸

Zwołany w 1911 r. do Krakowa Zjazd Młodzieży Niepodległościowej (będący pod wpływem Drużyn Strzeleckich) wydał rozkaz do organizowania drużyn skautowych na terenach szkół i miast. We Włocławku inicjatywę tę przyjęto z entuzjazmem. Pierwsza drużyna harcerska męska została założona w tym mieście w październiku 1911 r., przerastając liczbowo Związek Młodzieży Niepodległościowej. Na czele włocławskiej organizacji harcerskiej stanął Edward Wojciechowski, który dobrał sobie do pomocy plutonowych: Witolda Zielińskiego i Zygmunta Malinowskiego.⁹ Po nim obowiązki komendanta pełnił Mikołaj Kulczyński, któremu pomagali: Edward Gaworski, Tadeusz Kozłowski, Adolf Morawski, Euzebiusz Przybysz i Edmund Iwaszkiewicz.¹⁰

Włocławska drużyna harcerska podlegała Komendzie Naczelnej Królestwa Polskiego i Ziem Zabrzanych, którą reprezentował Max Łepkowski.¹¹ We Włocławku działała ona konspiracyjnie w Szkole Handlowej (obecnie Liceum im. Ziemi Kujawskiej), pod nazwą „Włocławska Drużyna Harcerska im. Kazimierza Pułaskiego”. O jej istnieniu wiedział dyrektor szkoły Józef Szczepański, który nieoficjalnie udzielał jej poparcia.¹² Ze względu na czas zaborów drużyna harcerska występowała pod oficjalną nazwą „Kółko Gimnastyczne Piłki Nożnej *Cuiavia*”.¹³

Tak zainicjowany we Włocławku skauting przybrał charakter żywiolowy. Szybko zaczęły powstawać drużyny harcerskie również w innych włocławskich szkołach, czego przykładem jest uformowana w 1913 r. przy Gimnazjum im. Marii Konopnickiej (obecnie Liceum im. Marii Konopnickiej) żeńska drużyna harcerska im. Zofii Chrzanowskiej.¹⁴

Harcerze włocławscy, świadomi stojącego przed nimi zadania, jakim było odzyskanie niepodległości państwa polskiego, przygotowywali się do pomocy społeczeństwu w tej wielkiej sprawie i prowadzili nad Jeziorem Wikaryjskim k. Włocławka ćwiczenia sportowe, które w rzeczywistości były szkoleniami wojskowymi. Po wybuchu I wojny światowej młodzież harcerska organizowała m.in. zbiórki pieniężne dla sierot i ubogich.¹⁵

W 1916 r. założono we Włocławku Okręg Harcerstwa Polskiego, do którego przyłączono powiaty: włocławski, nieszawski, kutnowski, lipnowski, kolski i gostyński. W tym samym roku przy włocławskiej Ochotniczej Straży Ogniowej zorganizowano również Harcerską Drużynę Strażacką. O znaczeniu tej drużyny niech świadczy fakt, że w 1922 r. brała ona udział w gaszeniu pożaru w Kowalu, a rok później w gaszeniu płonących lasów nad Jeziorem Wikaryjskim.¹⁶

Po 1918 r. funkcję komendanta Włocławskiej Komendy Okręgu Harcerstwa Polskiego pełnił dh podharcistrz Zygmunt Błędowski, jego zastępcą był dh Kazimierz Mętiewicz, a sekretarzem – dh Władysław Pawłowski. Komenda dzieliła się na osiem działów obejmujących pewną całość prac harcerskich. Kierownikiem sekretariatu, działu organizacyjno-inspekcyjnego oraz programowego i propagandy był dh podharcistrz ks. Antoni Bogdański, natomiast funkcję kierownika działu osobowego pełnił dh K. Mętiewicz, działu gospodarczego – dh Władysław Wójcikiewicz, a sportowo-wojskowego – dh porucznik Marian Dzierzbicki.¹⁷

* * *

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości wielką rolę w rozwoju harcerstwa we Włocławku odegrał niewątpliwie ks. Antoni Bogdański.¹⁸ Pochodził on z Maluszyna koło Radomska, gdzie urodził się 14 IX 1891 r. Do szkoły średniej uczył się w Warszawie, ale za udział w strajku szkolnym w 1905 r. został przez władze carskie zmuszony do opuszczenia miasta. Wówczas przeniósł się do Włocławka, gdzie po ukończeniu Gimnazjum im. Piusa X wstąpił do seminarium duchownego. Już wtedy zainteresował się ruchem skautowo-harcerskim, a szczególnie jego ideałami. Świecenia kapłańskie przyjął 28 III 1914 r. Przez kolejne cztery lata przebywał we Fryburgu, gdzie studiował teologię i uzyskał stopień licencjata.¹⁹

Po powrocie do kraju w 1919 r. zgłosił się do komendanta chorągwi R. Kobenzy i zaproponował współpracę. Powierzono mu wówczas funkcję komendanta hufca żeńskiego i męskiego. W latach 1919-1920 był także wykładowcą teologii moralnej w seminarium duchownym we Włocławku oraz dyrektorem Liceum Piusa X, w którym uczył się wówczas Stefan Wyszyński.²⁰ Osobowość ks. A. Bogdańskiego, a szczególnie słowa, które powtarzał swoim uczniom: „Harcierz nigdy nie powie «nie mogę», dla niego trudność istnieje po to, by ją przezwyciężyć, ale jednak jej nie ulec”,²¹ wywarły niezatarty ślad na postawie późniejszego prymasa. Ks. kard. Wyszyński uważał go za swojego duchowego mistrza.²²

W latach dwudziestych XX w. ks. Bogdański pełnił wprawdzie wiele innych funkcji, bo był m. in. katechetą w szkołach włocławskich (1926-1928),

wizytatorem nauki religii, prezesem księży charystów, radnym miasta Włocławka (1922-1925), kapelanem wojskowym (1920), jednak niewątpliwie najważniejsza dla niego była praca w harcerstwie. Wierzył bowiem, że ruch harcerski odrodzi młode pokolenie i poprzez młodzież wpłynie pozytywnie na całe społeczeństwo, dlatego tej misji poświęcił się całkowicie, traktując ją jako kładzenie podwalin pod budowę prawdziwego ładu w kraju i jego umiłowania.²³

Nic więc dziwnego, że w 1920 r. na apel Rady Obrony Państwa i biskupa S. Zdzitowieckiego najszybciej odpowiedzieli harcerze. Już w dniu 13 lipca do wszystkich chorągwi dotarł rozkaz Komendy Głównej Związku Harcerstwa Polskiego (ZHP) ogłaszający mobilizację do Armii Ochotniczej. Inspektor Okręgu Kujawskiego Zygmunt Błędowski wydał specjalny rozkaz, ogłaszając mobilizację drużyn na obszarze całego Okręgu dla tych, którzy jeszcze nie zgłosili się jako ochotnicy. We Włocławku powołano Harcerskie Biuro Meldunkowe. W poniedziałek, tj. 20 lipca, po odprawieniu Mszy przez ks. Józefa Kruszyńskiego, 96 harcerzy wyjechało do obozów ćwiczebnych pod Warszawę. Natomiast 50 skautów z Włocławka i okolic przydzielono do Batalionu Zapasowego 14. Pułku Piechoty, 32. Pułku Piechoty i 2. Pułku Szwoleżerów. Tego samego dnia wyruszyło na front pod dowództwem Jerzego Bieganowskiego 204 harcerzy. Część z nich skierowana została do obrony linii kolejowej Toruń – Warszawa, na odcinku Włocławek – Aleksandrów Kuj. Harcerze, którzy pozostali w domu, pomagali w budowie umocnień na bulwarach, kopaniu okopów i fortyfikowaniu szpetalskiego wzgórza. W czasie działań wojennych harcerki pełniły funkcję sanitariuszek i łączniczek, natomiast harcerze dostarczali obrońcom w okopach żywność, a czasem amunicję. Wielu z nich zginęło, ale pełnej liczby poległych harcerzy nigdy nie ustalono.²⁴ I tak na przykład w obronie Włocławka w dniu 16 sierpnia 1920 r. zginął harcerz, uczeń ósmej klasy Gimnazjum Realnego w tym mieście, który wstąpił do 4 pułku artylerii we Włocławku, Kazimierz Gąszczyński.²⁵

* * *

W skład Włocławskiego Hufca Żeńskiego wchodziło po 1920 r. pięć drużyn, a z komendantem dh. ks. A. Bogdańskim współpracowała przyboczna i sekretarka – dhna Fr. Krasucka oraz skarbniczka – dhna J. Gniazdowska. Drużyny żeńskie to:

- 1) im. Zofii Chrzanowskiej przy Gimnazjum Państwowym Żeńskim – komendantka dhna Zofia Walterówna;
- 2) im. Emilii Plater przy Gimnazjum W. Aspis – komendantka dhna Halina Turalska;

3) im. Królowej Jadwigi – szkół powszechnych – komendantka dhna Franciszka Krasucka;

4) im. Narcyzy Żmichowskiej przy Seminarium Nauczycielskim – komendantka Stanisława Bruszevska;

5) im. Marii Konopnickiej przy Państwowej Szkole Kupieckiej – komendantka dhna Eugenia Jaworska.²⁶

Włocławski Hufiec Męski liczył 10 drużyn, a komendantowi dh. ks. Antoni Bogdańskiemu pomocą służyli: przyboczny dh Teofil Woźnicki, J. Burzyński – lekarz hufca, bibliotekarz – Mieczysław Synoradzki i skarbnik – dh Czesław Gólczyński. Drużyny męskie to:

1) im. Kazimierza Pułaskiego przy Gimnazjum Państwowym – komendant dh Stanisław Trzebski;

2) im. Tadeusza Kościuszki – rzemieślnicza – komendant dh Franciszek Kordyla;

3) im. Bohaterów Powstania 1863 przy Seminarium Nauczycielskim – komendant dh Józef Makowski;

4) im. gen. Sowińskiego – rzemieślnicza – komendant dh Alfred Nawrocki;

5) im. Józefa Piłsudskiego przy Państwowej Szkole Kupieckiej – komendant dh Zenon Michalski;

6) im. Szymona Konarskiego – dla szkół powszechnych – komendant dh Kazimierz Szulc;

7) im. Stefana Batorego przy Państwowej Szkole Technicznej – komendant dh ks. A. Bogdański;

8) im. Króla Jana Sobieskiego przy Gimnazjum im J. Długosza – komendant dh podharcistrz Wincenty Szlązak;

9) Ia „Wilczą” przy Gimnazjum Państwowym – komendant dh Z. Gadowski, IIa „Wilczą” przy Gimnazjum im J. Długosza – komendant dh Biesiada;

10) pożarna – komendant dh Edmund Kurowski.²⁷

W październiku 1921 r. dh ks. A. Bogdański zorganizował przy włocławskim hufcu Koło Przyjaciół Harcerstwa, liczące 139 członków, a jego przewodniczącym został Zygmunt Kucharski.²⁸

Z inicjatywy dh ks. A. Bogdańskiego w sierpniu 1921 r. powstało Koło Starszego Harcerstwa, które liczyło 70 członków. Jego zarząd stanowili: przewodnicząca – dhna H. Radkówna, zastępca przewodniczącej – dhna Z. Hajdówna, sekretarka – dhna W. Malikowska, skarbniczka – dhna B. Poppowa, zastępca skarbnika – dhna J. Gniazdowska i gospodarz – dh E. Kozłowski.²⁹

Spśród pięciu sekcji tego Koła należy wymienić: sekcję instruktorską – przewodniczącą M. Synoradzki, sekcję towarzysko-zabawową – przewod-

niczająca dhna E. Jaworska, sekcję korespondencyjną – przewodniczący dh E. Kozłowski, sekcję literacko-referatową – przewodniczący ks. A. Bogdański, sekcję wychowania fizycznego – przewodniczący dh ppor. W. Kania oraz w fazie organizacyjnej sekcja społeczna. Zebrania wszystkich sekcji odbywały się regularnie w każdym tygodniu lub dwa razy w miesiącu w mieszkaniu ks. komendanta A. Bogdańskiego.³⁰

W 1921 r. z grupą harcerzy dh ks. A. Bogdański brał udział w Zlocie we Lwowie z okazji dziesiątej rocznicy istnienia ZHP. Natomiast w 1924 r. uczestniczył w I Narodowym Zlocie ZHP w Warszawie, gdzie zaprezentował w praktyce „prawo legowiska” – regulamin wychowania puszczańskiego, które szczególną uwagę zwracało na proste, twarde życie obozowe na łonie przyrody, na pracę fizyczną, ćwiczenia, gry dzienne i nocne.³¹

W 1922 r. Okręg Włocławski przemianowano na „Oddział” z komendami chorągwi męskiej i żeńskiej. Tego samego roku Walny Zjazd Delegatów Chorągwi Włocławskiej na komendanta Chorągwi Harcerzy we Włocławku powołał dh. ks. Antoniego Bogdańskiego, który rozpoczął szeroko zakrojoną działalność, m. in. zreorganizował komendę chorągwi, powołując działy: osobowy, organizacyjno-informacyjny, propagandy, wojskowo-sportowy, gospodarczy i programowy. O wielkim dynamizmie harcerstwa tamtego okresu niech świadczy fakt, że w 1926 r. Oddział Włocławski liczył już 8 hufców.³²

W skład Komendy Oddziału Włocławskiego, zatrudniającego 20 osób, wchodziło pięć powiatów: włocławski, nieszawski, kolski, kutnowski i lipnowski. Jego siedziba znajdowała się przy ul. Bulwarowej 22 (parter). W budynku tym mieściły się wszystkie Komendy i Zarządy (Okręgu, Hufców, Koła Przyjaciół Harcerstwa i Koła Starszego Harcerstwa).³³

Oprócz Hufca Włocławskiego na terenie Kujaw Wschodnich i Ziemi Dobrzyńskiej działały hufce w: Aleksandrowie Kuj., Radziejowie, Lubrańcu, Kole, Dąbiu n. Nerem, Kutnie i Lipnie. I tak:

Komendantem Hufca Aleksandrowskiego był dh A. Pawlak. W skład hufca wchodziło 10 drużyn: w Ciechocinku – 3, w Aleksandrowie – 3, w Nieszawie – 2 i w Służewie – 2.

Hufiec Radziejowski liczył 4 drużyny, a jego komendantem był dh T. Szczeciński. W Radziejowie były 2 drużyny, w Dobrem – 1 i w Osiecinach – 1.

Na czele Hufca Lubranieckiego stał komendant dh A. Lasiński, a hufiec liczył 6 drużyn: Lubraniec – 1, Sułkowo – 1, Żydowo – 1, Izbica Kuj. – 1, Boniewo – 1 i Sompolno – 1. W Lubrańcu istniało też Koło Przyjaciół Harcerstwa, którego przewodniczącym był Grodzki.

Hufiec Kolski, którego komendantem był dh T. Kraszewski, liczył w Kole 3 drużyny.

Stosunkowo silnym, bo składającym się z 5 drużyn, był Hufiec Dąbski: w Dąbiu n. Nerem – 4 drużyny i w Chełmnie – 1.

Hufiec Kutnowski liczył 4 drużyny, a jego komendantem był dh J. Targowski.

W skład Hufca Lipnowskiego wchodziło 6 drużyn: Lipno – 4, Wymyślin – 1, Dobrzyń n. Drwęcą – 1. Jego komendantem był dh Horowicz.

Ogółem na Kujawach Wschodnich i Ziemi Dobrzyńskiej było drużyn żeńskich – 20, zastępów – 70, a druhen – 900; natomiast drużyn męskich było – 34, zastępów – 115, a druhow – 1400. Okręg Włocławski posiadał 3 podharcymistrzów (Z. Błędowski, ks. A. Bogdański i W. Szlązak), 3 przodowników mianowanych (W. Wójcikiewicz, T. Woźnicki, Z. Michalski) i 5 podanych do mianowania na przodowników (K. Kiermasz, E. Kozłowski, M. Synoradzki, F. Kordyla, K. Kwiatkowski).³⁴

Z inicjatywy ks. Antoniego Bogdańskiego w 1923 r. przystąpiono do budowy Domu Harcerza, który miał ogniskować całe życie harcerstwa. Powołano nawet Komitet Budowy, wydano „cegiełki”, zbierano fundusze i materiały. Jednak ze względu na kryzys ekonomiczny w 1929 r. zamierzenia tego nie udało się zrealizować, a cała Chorągiew Włocławska uległa likwidacji.³⁵

W tym czasie nie było już we Włocławku jej komendanta ks. A. Bogdańskiego, gdyż w 1925 r. został powołany na stanowisko naczelnego kapelana ZHP.³⁶ Był on pierwszym naczelnym kapelanem tej organizacji i członkiem Rady Głównej Harcerstwa Polskiego, które to funkcje pełnił do 1929 r.³⁷ I choć wydawać by się mogło, że po 1930 r. ks. A. Bogdański wycofał się z czynnego udziału w życiu harcerskim, bo wyjechał do Stanów Zjednoczonych, to jednak utrzymywał stały kontakt z redakcjami pism: „Harcerstwo”, „Pro Christo”, „Polak-Katolik” i „Polska”. Pracując wśród Polonii amerykańskiej, organizował drużyny harcerskie i koła przyjaciół harcerstwa. Współpracował z Głównym Zarządem PCK, Ligi Powietrznej i Przeciwigazowej oraz Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży.³⁸ Po powrocie do kraju przez cztery lata pracował w diecezji sandomierskiej. W 1936 r. wrócił do diecezji włocławskiej i pełnił obowiązki proboszcza w Dąbrowie Wielkiej, a potem w Skulsku, gdzie zmarł 13 czerwca 1938 r. i został tamże pochowany.³⁹

* * *

Harcerstwo włocławskie dopiero w latach trzydziestych XX w. powróciło do dawnej swej świetności z czasów, gdy komendantem był ks. A. Bogdański. Niewątpliwie było to zasługą nowego komendanta hufca, Janusza Kozińskiego, por. 14 pułku piechoty we Włocławku.⁴⁰ W 1932 r. hufiec męski liczył 4 instruktorów i 22 drużynowych oraz 669 harcerzy. Bardzo prężnie rozwijał się też hufiec żeński, który podzielony na 4 jednostki organizacyjne, liczył w 1933 r. ok. 1100 harcerek. O prężności harcerstwa we Włocławku niech

świadczy fakt, że 15 listopada 1931 r. zorganizowano w tym mieście specjalną sekcję wodną, która objęła szersze kręgi społeczeństwa i w 1932 r. została członkiem Polskiego Związku Kajakowego.⁴¹

Egzamin z patriotyzmu młodzież zrzeszona w harcerstwie zdała w czasie II wojny światowej, kiedy działając w „Szarych Szeregach” walczyła z okupantem niemieckim, zwłaszcza przez udział w tzw. „małym sabotażu”.

* * *

Wychowankowie i przyjaciele ks. druha A. Bogdańskiego nigdy nie zapomnieli o swoim niezwykle zasłużonym działaczu religijnym, krzewicielu idei harcerstwa i niestrudzonym animatorze duszpasterstwa młodzieży. Dlatego po II wojnie światowej wybudowano mu grobowiec, a w dniu 22 września 1981 r. z inicjatywy Harcerskiego Kręgu Seniorów we Włocławku wmurowano krzyż harcerski na jego grobowcu w Skulsku.⁴² Z okazji 50-lecia śmierci druha ks. A. Bogdańskiego w dniu 11 czerwca 1988 r., w sobotę, podczas liturgii wieczornej w katedrze włocławskiej bp H. Muszyński odsłonił okolicznościową tablicę pamiątkową ufundowaną przez harcerzy – wychowanków ks. A. Bogdańskiego o następującej treści: „Wielkiemu Kapłanowi, duchowemu mistrzowi Prymasa Tysiąclecia, Księdzu Harcmistrzowi Antoniemu Bogdańskiemu 1891-1938 naczelnemu kapelanowi ZHP, komendantowi chorągwi włocławskiej – harcerze. Włocławek 13 VI 1988”.⁴³

Z kolei w niedzielę 12 czerwca 1988 r. w sanktuarium Matki Bolesnej w Skulsku odbyły się ogólnodiecezjalne uroczystości 50-lecia śmierci księdza A. Bogdańskiego, które zgromadziły liczną rzeszę wiernych, a zwłaszcza harcerzy z niezależnego zrzeszenia Polskiej Organizacji Harcerskiej (POH). Mszy świętej o godz. 17 przewodniczył ordynariusz włocławski, bp H. Muszyński, który wygłosił również okolicznościową homilię. Wieczorem tego dnia nad jeziorem w pobliżu sanktuarium odbyło się ognisko harcerskie z udziałem biskupa diecezjalnego.⁴⁴

Uroczystości związane z 50. rocznicą śmierci druha ks. A. Bogdańskiego były niewątpliwie hołdem złożonym temu zasłużonemu dla Włocławka komendantowi. Żyje on nadal w pamięci starszych harcerzy, którzy starają się o upamiętnienie jego życia i działalności.⁴⁵

PRZYPISY

¹ A. B o g d a ń s k i, *Związek Harcerstwa Polskiego. Okręg Włocławski*, Włocławek 1922, s. 4.

⁴ Tamże, s. 16-18.

² G. N o w i k, *Wychowanie religijne w harcerstwie (1910-1939)*, „Chrześcijanin w świecie” 20(1988), nr 2, s. 2-49; *Księga pamiątkowa Koła Wychowawców Gimnazjum Ziemi Kujaw-*

skiej, pod red. R. Ściślaka, Włocławek 1931, s. 165. – Harcerze poza ćwiczeniami gimnastycznymi, uprawianiem różnego rodzaju sportu, wycieczkami, które jak gdyby były przygotowaniem do służby wojskowej, bo zapoznawały z pracą w terenie, uczyły też posługiwać się busolą, umiejętnie używać mapy, zaprawiały do życia obozowego i uodporniały na chłód, głód i niewygodę. Dodatkowo odbywały się raz lub dwa razy w tygodniu zebrania, gdzie młodzież w małych grupkach kształtowała swoje umysły przez czytanie i dyskusję nad różnymi utworami z literatury polskiej lub referatami dotyczącymi historii Polski, a opracowanymi przez poszczególnych harcerzy.

³ A. B o g d a ń s k i, *Związek...*, dz. cyt., s. 4-5.

⁴ Tamże, s. 16-18.

⁵ *Z dziejów harcerstwa polskiego we Włocławku w 75 lecie istnienia*, Włocławek 1986, s. 5; A. B o g d a ń s k i, *Związek...*, dz. cyt., s. 12-13; 17-18. – System organizacyjny harcerstwa w okresie międzywojennym składał się z 5 stopni: 1) „młodzik”- po złożeniu egzaminu, czyli „próby”, który wiązał się z poznaniem historii harcerstwa i znaczeniem przyrzeczenia oraz nauczeniem się „Roty” oraz hymnu państwowego, uzyskiwał uprawnienie do noszenia krzyża III stopnia, 2) „wywiadowca” – legitymował się posiadaniem krzyża II stopnia i umieszczonej na nim srebrnej lilijki wypukłej (od harcerza tego stopnia wymagano posiadania wiadomości z zakresu ratownictwa i orientacji w terenie), 3) „ćwik” – posiadał krzyż harcerek I stopnia (w starej polszczyźnie oznaczał człowieka dzielnego, „kutego na wszystkie boki” i zobowiązywał do posiadania umiejętności pływaka, ratownika, topografa, sygnalisty), 4) „harcerek orli” – posiadał krzyż ze złotą lilijką, kółkiem oraz prawo noszenia pióra z lewej strony rogatywki lub kapelusza, 5) „Harcemistrz Rzeczypospolitej” mający prawo noszenia krzyża ze złotym wieńcem, kółkiem i lilijką i wykazujący się owocną pracą społeczną.

⁶ A. B o g d a ń s k i, *Związek...*, dz. cyt., s. 18.

⁷ *Księga pamiątkowa...*, dz. cyt., s. 158.

⁸ Tamże, s. 159, 170. – Twórcami Organizacji Młodzieży Niepodległościowej we Włocławku byli: Czesław Rokicki, Zygmunt Orłowski, Stefan Brodzikowski, Przemysław Barthel de Weydenthal, Zdzisław Arentowicz, Jan Durys, Roman Ściślak, Konstantyn Kucharewicz i inni. Związek Młodzieży Niepodległościowej urządził w dniu 3 V 1912 r., w katedrze włocławskiej, uroczysty obchód dnia ogłoszenia Konstytucji 3 maja, w czasie którego odśpiewano hymn „Boże coś Polskę”. Odpowiedzią na ten patriotyczny gest Polaków były represje władz carskich, które w ok. 30 mieszkaniach uczniów przeprowadziły rewizje i aresztowały 8 uczniów Szkoły Handlowej, a Jana Barthla de Weydenthala na pięć miesięcy osadzono w więzieniu w Warszawie.

⁹ Tamże, s. 161.

¹⁰ Tamże, s. 173.

¹¹ Tamże, s. 161, 163.

¹² Tamże, s. 162.

¹³ *Z dziejów harcerstwa polskiego...*, dz. cyt., s. 3.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Tamże, s. 5. – Opiekunem i instruktorem tej drużyny został Dowódca I Oddziału Straży Ogniowej Tadeusz Dzieciółowski. O dorobku tej drużyny świadczy fakt, iż w 1919 r. na zawodach powiatowych straży pożarnych ochotniczych i zawodowych harcerze włocławscy zajęli pierwsze miejsce.

¹⁷ A. B o g d a ń s k i, *Związek...*, dz. cyt., s. 18-21.

¹⁸ *Czy wiesz kto to jest?*, pod red. S. Łozy, Warszawa 1938, s. 56; W. T o m a s z e w s k i, *Antoni Bogdański*, w: *Zasługi dla Włocławka*, pod red. M. Wojciechowskiego, Włocławek 1991, s. 30-31; T. S ł a w i ń s k i, *Ks. Antoni Bogdański*, w: *Księga pamiątkowa Gimnazjum i Liceum Ziemi Kujawskiej we Włocławku wydana z okazji 90-lecia*, Włocławek 1992, s. 106-107; H. W a s i l e w s k i, *Ks. Antoni Bogdański*, „Promocje Pomorskie” 9(2001), nr 10, s. 10; W. S k o t n i c k i, *Harcerstwo męskie we Włocławku w latach 1911-1945*, Włocławek 2002 (wg indeksu); *Ksiądz harcmistrz Antoni Bogdański i jego ideowi spadkobiercy*, Włocławek 2001,

s. 28-32. (Wspólnota Seniorów ZHP im. Księdza Harcmistrza Antoniego Bogdańskiego w Skulsku; odb. kserograf. mpsu w BSWI: WŁ 116); A. B o g d a ń s k i, *Przewodnik ilustrowany po Włocławku*, Włocławek 1922.

¹⁹ W. T o m a s z e w s k i, *Antoni Bogdański*, poz. cyt., s. 30.

²⁰ S. L i b r o w s k i, *Bogdański Antoni*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 2, Lublin 1976, kol. 712.

²¹ A. B o g d a ń s k i, *Związek...*, dz. cyt., s. 10.

²² *Obchody 50-lecia śmierci ks. Antoniego Bogdańskiego*, „Kron. Diec. Włocławskiej” 71(1988), s. 144; K. D o b r e c k i, *Ku czci kapłana-harcera*, „Ład Boży” 1988, nr 15, s. 5, 8.

²³ Tamże.

²⁴ Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Oddział VI – dawne Archiwum KC PZPR, sygn. 1937 i sygn. 1311, k. 1 – raporty W. Rouby z pobytu we Włocławku 17-10 VIII 1920; J. J a n o w s k i, *Harcerstwo Pomorza Gdańskiego i Kujaw 1911-1945*, Warszawa-Toruń 1987, s. 66; N. N i e k r a s z, *Harcerze w bojach. Przyczynę do udziału młodzieży polskiej w walkach o niepodległość ojczyzny w latach 1914-1921*, Warszawa 1931, s. 77; „Gazeta Kujawska” 1920, nr 150(9 VII), s. 3; „Słowo Kujawskie” 1920, nr 152(9 VII), s. 3; nr 61(20 VII), s. 2; W. T o m a s z e w s k i, *Kapłan – harcerz*, „Ład Boży” 1984, nr 3, s. 4-5; tenże, *Antoni Bogdański*, poz. cyt., s. 30-31; Z. W a s z k i e w i c z, *Życie polityczne Włocławka w latach 1918-1939*, w: *Włocławek. Dzieje miasta*, pod red. J. Staszewskiego, t. 2, Włocławek 2001, s. 22-23.

²⁵ *Księga pamiątkowa...*, dz. cyt., s. 218.

²⁶ A. B o g d a ń s k i, *Związek...*, dz. cyt., s. 21-22.

²⁷ Tamże, s. 22-24.

²⁸ Tamże, s. 24. – W skład zarządu oprócz Zygmunta Kucharskiego – dyrektora fabryki „F. Bohm i S-ka”, m. in. wchodził: A. Eicheinwaldowa – wiceprzewodnicząca (właścicielka fabryki F. Bohma), ks. A. Bogdański – wiceprzewodniczący, mgr J. Kłodawski – sekretarz, inż. Cz. Strawiński – skarbnik (dyrektor Słodowni), Pietrzykowska – zastępca skarbnika. Członkami byli: dr J. Burzyński, por. M. Dzierzbicki, mec. J. Gadomski – wiceprezydent Włocławka, mec. W. Gąsiorowski – wiceprezes Rady Miejskiej, A. Grąbczewski – prezes Straży Ogniowej, mjr I. Misiąg – dowódca 14 pp, inż. Z. Ślósarski – dyrektor Fabryki „Spółka Kuj.”, A. Suda – zastępca Inspektora Szkolnego, E. Yaedtke – współwłaściciel fabryki F. Bohma.

²⁹ Tamże, s. 26.

³⁰ Tamże, s. 27-28.

³¹ W. T o m a s z e w s k i, *Antoni Bogdański*, poz. cyt., s. 30.

³² Tamże.

³³ A. B o g d a ń s k i, *Związek...*, dz. cyt., s. 20-21.

³⁴ Tamże, s. 25-26.

³⁵ W. T o m a s z e w s k i, *Antoni Bogdański*, poz. cyt., s. 30.

³⁶ Z. P i o t r o w s k a - F a l k e r o w a, *Ksiądz Antoni Bogdański*, w: *Szkola na Wiejskiej*, Kraków 1974, s. 254-256.

³⁷ *Obchody 50-lecia śmierci ks. Antoniego Bogdańskiego*, art. cyt., s. 144.

³⁸ W. T o m a s z e w s k i, *Antoni Bogdański*, poz. cyt., s. 31.

³⁹ Tenże, *Kapłan – harcerz*, art. cyt.

⁴⁰ *Księga pamiątkowa...*, dz. cyt., s. 292.

⁴¹ *Z dziejów harcerstwa...*, dz. cyt., s. 7.

⁴² W. T o m a s z e w s k i, *Antoni Bogdański*, poz. cyt., s. 31.

⁴³ *Obchody 50-lecia śmierci ks. Antoniego Bogdańskiego*, art. cyt., s. 144.

⁴⁴ Tamże.

⁴⁵ *Pamięci kapelana* [w 105 rocznicę urodzin], „Jednodniówka Skulsk 2000”. IV Patronalny Zlot Harcerki i Harcerzy Wspólnoty Seniorów ZHP im. ks. hm Antoniego Bogdańskiego – 29 kwietnia 2000, s. 8.